

KÜLFÖLDI HALLGATÓK MAGYARORSZÁGON

AFELSŐOKTATÁS NEMZETKÖZIESEDÉSE JÓL megfigyelhető folyamat a világ legfejlettebb régióiban, a globalizáció hatása e területen is érvényesül. Ez az intézményi kapcsolatfelvételeken, a más országok felsőoktatási képzési szerkezetének, képzési metodikájának megismerésén, esetleges adaptálásán túlmenően a kiterjedt oktatói és hallgatói mobilitásban is jelentkezik. Jóllehet az információk áramlása a felsőoktatásban – részben köszönhetően az információs technológiák térnyerésének – ma már nem csupán a hagyományos, effektív személyes részvételen alapuló információcsere révén lehetséges, a „részt vevő megfigyelés”, a gyakorlati képzés során megszerzhető tudás és annak nemzetközi munkaerő-piaci relevanciája, az adott ország kultúrájának, nyelvének az alaposabb megismerése továbbra is előtérbe helyezi a mobilitási folyamatokat. Ezt az adat is jól mutatja, hogy míg az OECD adatai szerint 1995-ben 1,3 millió külföldi hallgató vett részt harmadfokú képzésben valamely OECD országban, addig 2002-ben már közel 1,8 millió, a jelentéshez adatot szolgáltató partnerországokkal együtt 1,9 millió. S ha ehhez még hozzátesszük, hogy ezek csupán az OECD-tagországok illetve partnerországok adatai (jóllehet ezek az országok teszik ki a fogadó országok tekintélyes részét), akkor nyilvánvaló, hogy a hallgatói mobilitás a felsőoktatásban napjainkban óriási méreteket ölt. Ezek az adatok azonban részben kis mértékben felülbecsülik, részben jelentősen alulbecsülik a tényleges külföldi hallgatói részvételt. A felülbecslés oka alapvetően a bevándorlás-politikával van összefüggésben, hiszen az OECD adatbázisa külföldinek tekint valamennyi olyan hallgatót, aki nem rendelkezik állampolgársággal az adott országban. Miután az egyes országok eltérő joggyakorlatot követnek a külföldiek állampolgárságának megadásakor, a statisztikai adatok értelmezésekor számolnunk kell azzal, hogy az egyes országok eltérő arányai részben ennek is betudhatók. Alulbecslést eredményezhet ugyanakkor az a tény, hogy az OECD adatai – csakúgy, mint az azok alapjául szolgáló minisztériumi adatok, így pl. a hazai felsőoktatási statisztikák – csupán azokról a hallgatókról adnak számot, akiket az intézmények egy bizonyos meghatározott időpontban beiratkozott hallgatóként regisztráltak, azaz legalább egy szemesztert eltöltének az adott ország felsőoktatási rendszerében. Holott köztudomású, hogy a különféle hallgatói-oktatói csere-

programok, ösztöndíjak révén ugyancsak nagy számban utaznak külföldre, illetve érkeznek más országokból hallgatók rövidebb programokra, szakmai gyakorlatra, kiegészítő képzésre, tanulmányútra. A Tempus Közalapítvány 2003. évi éves jelentése szerint például az Erasmus programok révén a 2002/2003-as tanévben 837 hallgató jött Magyarországra az Európai Unió országaiból, a CEEPUS cse-reprogram keretében pedig ugyanebben a tanévben 291 hallgatót fogadtak, igaz jellemzően 1–2 hónapos ösztöndíjak keretében (*Tempus Közalapítvány 2004*). Ezek részletesebb vizsgálata intézményi illetve program-szinten lehetséges. A külföldi hallgatók Magyarországon való tanulási motivációinak a feltárása során azonban e hallgatói réteg vizsgálata is kiemelten fontos, annál is inkább, mert egy 2003-ban a Magyarországon tanuló külföldi hallgatók körében készült felmérés eredményei azt mutatják, hogy e csoport tagjai mind anyagi-szociális jellemzőiket, mind származási helyüket, ambícióikat, tanulási motivációikat, illetve a magyar felsőoktatási rendszerhez való viszonyulásukat tekintve nagyfokú különbséget mutatnak a többi, Magyarországon tanuló hallgatói csoporthoz képest (*Örkény & Székelyi 2003*).

A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók számát tovább növelik azok a hallgatók, akik valamely Magyarországon nem akkreditált felsőoktatási intézmény képzésében vesznek részt. Az itt tanulókról a hazai felsőoktatási statisztikák nem tesznek említést, de feltételezhető, hogy a hallgatók többsége magyar állampolgár. Az ide tartozó intézmények közül talán a Közép-Európai Egyetem a kivétel, a CEU-n tanuló diákok egyik karakterisztikus jellemzője ugyanis, hogy a hallgatók igen sokféle nemzetiségűek és állampolgárságúak, a 2003/2004-ben beiratkozott 901 hallgató 60 országból érkezett, s csupán nem egészen egyharmaduk volt magyar állampolgár. Amennyiben a Nyári Egyetem kurzusait is figyelembe vesszük, a részképzésben résztvevő külföldi hallgatók száma tovább növeli a külföldi hallgatók számát. (Forrás: www.ceu.hu.)

Miután ez utóbbi két hallgatói csoportot tekintve csak szórványosan állnak rendelkezésre adatok, a továbbiakban ebben az írásban a Magyarországon akkreditált felsőfokú intézményekben teljes képzésben résztvevő, legalább az adott szemeszterre beiratkozott, állampolgárságukat tekintve külföldi hallgatók felsőoktatásban való részvételét vizsgáljuk. A nálunk tanuló külföldiekre vonatkozóan a hazai felsőoktatási statisztikai kiadványok – bizonyos korlátokkal – lehetőséget adnak az idősoros elemzésre, másrészt a szakterületenkénti és a hallgatók állampolgársága, a származási ország, illetve régió szerinti elemzésre. A külföldön tanuló magyar állampolgárságú hallgatókkal kapcsolatos adatok nyilvánvalóan elsősorban nemzetközi adatbázisból származhatnak, s – miután az adatok egy-egy országra vonatkozóan meglehetősen szintetizáltak – ezzel kapcsolatban kevésbé részletes információk állnak rendelkezésünkre. Mindkét viszonylatban lehetőségünk van ugyanakkor a nemzetközi kitekintésre, arra, hogy ebből a szempontból is elhelyezzük Magyarországot a felsőoktatás terén megfigyelhető nemzetközi mobilitás folyamatában. Ezen belül kiemelten vizsgáljuk az európai térség orszá-

gait, hiszen az ún. Bolognai folyamat egyik legfőbb célkitűzése éppen a hallgatói mobilitás serkentése, az egyes képzési programok közötti szabad mozgás elősegítése, nyilvánvalóan nem csupán az egyes országokon belül a képzési programok szintjén, hanem egy egységesülő Európában minden bizonnyal földrajzilag is. A lépcsős szerkezetű lineáris képzés feltételeinek a megteremtése az egyes országokban lehetővé teszi a mobilitás kiteljesedését, hiszen az Európai Felsőoktatási Térség országainak 40 százaléka már a Bolognai Nyilatkozat előtt lépcsős szerkezetűnek deklarálta felsőoktatási rendszerét, 2003-ra pedig az országok több mint fele módosította már az erre vonatkozó felsőoktatási törvényt (*Barakonyi 2004*). Az EFT gondolata előtérbe helyezi a kérdést: milyen ma a hallgatók mobilitása Európában, az Európai Unióban, vannak-e változások e téren, s ha igen, melyek a legfőbb tendenciák.

Nemzetközi tendenciák

A határokon átívelő felsőoktatás különböző módokon fejlődött az elmúlt évtizedekben az egyes országokban és régiókban, amelyet részben az eltérő kormányzati szerepvállalás, részben az eltérő intézményi hozzáállás, részben a hallgatói kereslet oldaláról megnyilvánuló eltérések indokolnak. Az utóbbi 20 évben az OECD-országokban tanuló külföldi diákok száma megduplázódott. Az OECD-országok adják a 85 százalékat azoknak a hallgatóknak, akik valamely más országban tanulnak, s ezen belül az Egyesült Államokba irányul a hallgatók mintegy 30 százaléka. A célországok közül OECD-viszonylatban a második helyen az Egyesült Királyság áll (14 százalék), amelyet Németország, Franciaország és Ausztrália követ. A földrészek közül Európa a legnagyobb befogadó régió, ugyanakkor az ezen a földrészen tanuló külföldiek fele valamely más európai országból származik, a hallgatói mobilitás esetükben tehát ugyanarra a régióra korlátozódik. Az Észak-Amerikai kontinens külföldi diákjainak csaknem kétharmada Ázsiából érkezik, s Ázsia vezet a földrészek között abból a szempontból, hogy innen tanulnak a legtöbben külföldön az OECD-országokban (ezen belül Kína a legnagyobb küldő ország mintegy 125 ezer hallgatóval) (*Internationalisation... 2004*).

Bár az OECD-országokban tanuló hallgatók legnagyobb részét az ázsiai országokból származók adják, ugyanakkor az európai országok diákjai is csaknem egyharmadát teszik ki a legfejlettebb országokban tanuló külföldi diákoknak. Az arányok csak kis mértékben térnek el akkor, ha a vizsgáldást a nem-OECD tagországokra, azaz a jelentést adó partnerországokra is kiterjesztjük (közülük a legnagyobb befogadó ország Oroszország, ahol 70,7 ezer hallgató tanult 2002-ben, főleg a Szovjetunió volt utódállamaiból). Az is megfigyelhető, hogy az OECD-országokon belüli mozgás mintegy 40 százalék volt 2002-ben, a 2002-ben Magyarországon tanuló diákok közül pedig 36,2 százaléka származik valamely OECD országból, a többiek más országokból (túlnyomó részük a környező országokból).

1. táblázat: Az OECD országokban tanuló külföldi hallgatók megoszlása származási helyük szerint

	1995		2002	
	N	%	N	%
Afrika	146 127	11,1	200 583	11,3
Ázsia	525 466	40,0	798 654	44,8
Európa	340 448	25,9	554 787	31,2
ebből: EU	n.a.	n.a.	352 650	19,8
Észak-Amerika	86 200	6,6	117 847	6,6
Óceánia	8 714	0,7	17 642	1,0
Dél-Amerika	40 323	3,1	64 789	3,6
em ismert	165 786	12,6	26 788	1,5
Összesen	1 313 064	100,0	1 781 090	100,0

Forrás: Education at a Glance, a 2002-es adatok az OECD honlapjáról: www.oecd.org.

Az Európai Unió országaiban is nőtt az utóbbi években a külföldi diákok száma, amennyiben a jelenlegi 25 tagország adatait nézzük, 2002-ben csaknem 900 ezer főre volt tehető a felsőoktatásba beiratkozott külföldiek száma ezen országokban. 1999-hez képest ez mintegy 150 ezer fős bővülést jelent, ugyanakkor a számszerű növekedés ellenére a hallgatók eredet szerinti megoszlása alapján nem jelölhető ki egyetlen olyan régió vagy más földrajzi egység, amely számottevően növelte volna szerepét a hallgatói mobilitásban. Az Eurostat internetes adatbázisa alapján az Európai Unió 25 tagországában tanuló diákok mintegy fele Európából érkezik, 17 százalékuk Afrikából, egyötödnyien Ázsiából, 8 százalék az amerikai kontinensről, 1 százalék pedig Ausztráliából, néhány százalék esetében pedig nem állnak rendelkezésre adatok az eredetet illetően. Az adatokból úgy tűnik, hogy az Európai Unió tagországai az elmúlt években valamelyest nyitottak Európán belül más régiók, országok felé, hiszen míg 1999-ben a jelenlegi EU-tagországok külföldi hallgatóinak a 35,9 százalékát tették ki az akkori uniós országok diákjai (a régi 15 EU-országéi), addig 2002-ben ugyanez a csoport már csak 30,3 százalékot. Összességében tehát az Európából érkező külföldi hallgatók körében valamelyest nőtt a nem EU-tagországokból vagy nem a régi tagországokból érkezők aránya. Az Európai Unió valamely országába irányuló hallgatói mobilitás terén Magyarország esetében az arányok az utóbbi években nem változtak, bár a számok szintjén 1999 és 2002 között mintegy ezer fős növekedést tapasztalunk. Jelentősebb növekedést tudhat be magának ugyanakkor pl. Ciprus, Szlovákia, Albánia, Bulgária, Moldávia, és Ukrajna, ahol az Unióba irányuló hallgatói létszámnövekedés több mint kétszeres volt, míg Csehország, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Macedonia, Fehéroroszország, Lengyelország, Oroszország esetében másfél-kétszeres. Az újonnan csatlakozott EU-tagországok közül Málta, Magyarország és Szlovénia értékei a legalacsonyabbak, bár mindhárom országban számszerű növekedés figyelhető meg, az összes Európai Unióban tanuló külföldi hallgatóhoz viszonyítva az arányok nem változtak az utóbbi időben.

2. táblázat: Az Európai Unió jelenlegi tagországaiban tanuló külföldi hallgatók megoszlása származási helyük szerint (százalék)

	1999	2002
Afrika	16,1	17,3
Ázsia	23,6	24,8
Európa	49,6	47,9
Észak- és Dél-Amerika	7,6	7,5
Ausztrália, Óceánia	0,4	0,3
Ismeretlen	2,7	2,2
Összesen (%)	100,0	100,0

Forrás: Eurostat (www.europa.eu.int/comm/eurostat) adatai alapján saját számítás.

Külföldi hallgatók a magyar felsőoktatásban

A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók aránya a 2003/2004-es tanévben az összes hallgatói létszám 3,2 százalékát tette ki, amely arány az 1985/1986-os tanévhez viszonyítva 0,7 százalékos emelkedést mutat. A számok szintjén vizsgálódva megfigyelhető, hogy míg 1985/86-ban a külföldi hallgatók száma 2485 volt, addig a legutóbbi tanévben 12 913 fő. A növekedés mértéke még akkor is óriási, ha figyelembe vesszük, hogy – egészen az 1992/93-as tanévig – a statisztikák külön rovatban szerepeltetik azokat a külföldieket, akik nyelvi előkészítő képzésben vesznek részt. (Az 1985/86-os évben számuk 546 fő volt, 1990-ben pedig 550.) A külföldi hallgatók létszámának számszerű növekedése azonban az összhallgató létszám hasonló arányú növekedése miatt nem eredményezett jelentős elmozdulást az arányokban. Annál érdekesebb elmozdulás figyelhető meg ugyanakkor a külföldi hallgatók belső megoszlását tekintve: a 80-as évekhez képest már a 90-es évek elején is megfigyelhető volt az európai hallgatók túlsúlya, 2000 körül azonban arányuk dominánssá vált. A folyamat több okra is visszavezethető: egyrészt a 80-as évek végétől megszűntek, illetve jelentős mértékben redukálódtak azok a kapcsolatok, amelyek a volt szocialista tömb országaiából illetve a szocialista irányultságú országokból származó hallgatóknak a magyar felsőoktatásban való részvételét szorgalmazták, másrészt – a nemzeti- és kisebbségpolitikai szemléletváltás következtében – felértékelődtek a regionális kapcsolatok, elsősorban a határon túli magyarok képzését támogatva. A 2000 utáni tanévek adatait vizsgálva feltűnő, hogy az összes külföldi hallgató mindössze egytizede származik az Európai Unió régi tagországaiból, mintegy egyötöde az új tagországoiból, csaknem egyharmaduk azonban nem-EU tagországoiból. Mindez egyértelműen arra mutat – s ezt az országokénti adatok is megerősítik –, hogy a Magyarországon tanuló külföldi hallgatók körében a határon túli magyar hallgatók képzése domináns szerepet kap. Az Európából, s mint láttuk, főként a környező országokból származó hallgatók számának ilyen nagy mértékű emelkedése ugyanakkor olyannyira átrendezte a külföldi hallgatók belső struktúráját, hogy a más földrészek esetében megfigyelhető számszerinti stagnálás vagy némi növeke-

dés ezen földrajzi viszonylatokban az arányszámok szintjén egyértelmű csökkenésként jelentkezik. Jó példa erre az afrikai kontinens esete, ahol – jóllehet némi számszerű csökkenés is van, hiszen míg 1985-ben 313 diák, 2003-ban 242 diák érkezett innen – az arányszámok drasztikusan, 12,6-ról 1,9 százalékra zuhantak. Míg 1985-ben az Ázsiából érkező hallgatók adták a külföldiek egyharmadát, adigra az elmúlt tanévben arányuk – több mint duplájára nőtt létszámuk mellett – 14,4 százalékos volt. Sajnos országokénti adatok a 80-as évekre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre, de valószínűsíthetjük, hogy a földrészen belül az egyes országok viszonylatában itt is jelentős átrendeződés következett be. A 2000 utáni statisztikák adatai ugyanis azt mutatják, hogy az Ázsiából érkezők tekintélyes része (2003-ban 38 százalék) izraeli állampolgár, míg a Vietnámból érkezők 7 százalékot, a kínai és a líbiai állampolgárságúak 5–5 százalékot tesznek ki, s jelentős még a Mongóliából, Indiából érkezők száma. Úgy tűnik, hogy az elmúlt közel 20 évben Magyarország az Amerikából érkezők számára sem lett sokkal vonzóbb: bár 1985 és 2003 között az amerikai földrészről érkezők (akiknek csaknem háromnegyede az Egyesült Államok állampolgára) száma nőtt valamelyest, az arányszámokat tekintve egyértelmű csökkenés figyelhető meg. A tendencia ugyanakkor nem egyértelmű, hiszen az utóbbi évek hallgatói létszámai e tekintetben eléggé ingadozóak.

3. táblázat: A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók megoszlása származási helyük szerint

	1985/86*		1990/91*		1995/96		2000/2001		2003/2004	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Európa	1119	45,0	2141	64,7	4625	73,4	8923	82,0	10463	81,0
Ázsia	814	32,8	779	23,5	1150	18,3	1364	12,5	1854	14,4
Afrika	313	12,6	287	8,7	249	3,9	147	1,4	242	1,9
Amerika	239	9,6	101	3,1	272	4,3	447	4,1	349	2,7
Ausztrália és Óceánia	0	0,0	2	0,1	4	0,1	1	0,0	5	0,0
Összesen	2485	100,0	3310	100,0	6300	100,0	11242	100,0	12913	100,0

* Nem tartalmazza a nyelvi előkészítőn részt vevőket.

A nemzetközi adatokkal összevetve tehát elmondható, hogy felsőoktatásunk vonzerejét tekintve sokkal inkább Európa-központú, mint az OECD-országok, vagy mint az Európai Unió tagországai. Amennyiben ezt az ún. Bolognai folyamat főbb célkitűzéseinek a tükrében vizsgáljuk, ez pozitívumként és negatívumként is értékelhető. Mindenképpen negatívumként tudható be, hogy a magyar felsőoktatás nem tudta jelentős mértékben erősíteni pozícióit a fejlett országok, régiók hallgatóinak befogadását illetően, ugyanakkor kedvező jelenségként könyvelhető el az, hogy – nyilvánvalóan jelenleg elsősorban a határon túli magyarok továbbtanulását elősegítendő – egyfajta regionális központként funkcionál a környező országok fiataljai számára. A határon túli magyar nemzetiségű hallgatók Magyarország irányú mobilitása földrajzilag és nyelvileg egy viszonylag zárt, egyirányú mobilitásnak tekinthető (Erdei 2003). Megfigyelhető ugyanis, hogy

Románia és Szlovákia esetében az egyes szomszédos országokból külföldön továbbtanulók csaknem egyötödének, Szerbia esetében egytizedének Magyarország a célország, míg a fordított irányú mozgás csak nagyon kevesekre jellemző. A többi, a magyar felsőoktatás rendszerén belül nagy hallgatói arányokat mutató ország esetében azonban az arányok nemzetközi szinten nem mondhatók jelentősnek, amely természetesen részben az adott ország méreteivel, részben nyelvi okokkal, részben az adott ország nemzetközi „beágyazottságával”, felsőoktatási hagyományaival van kapcsolatban, de természetesen e relációban is léteznek egyirányú és kevésbé egyirányú mobilitási utak.

4. táblázat: A leggyakrabban előforduló országokból érkező külföldi hallgatók száma és aránya, 2003/2004

	Létszám (fő)	Az összes külföldi hallgató arányában (%)	A Magyarországon tanulók az összes, az adott országból külföldön tanuló arányában (2002)
Románia	3064	23,7	18,9
Szlovákia	2447	18,9	18,4
Ukrajna	1172	9,1	4,5
Szerbia és Montenegró	1095	8,5	11,3
Németország	766	5,9	0,9
Izrael	706	5,5	7,5
Norvégia	661	5,1	3,5
Más országok összesen	3002	23,3	-
Összesen	12913	100,0	-

Forrás: 1–2. oszlop: OM Felsőoktatási Statisztikai Tájékoztató, 3. oszlop: az OECD adatbázisa (www.oecd.org) alapján saját számítás a nem OECD-országokban tanulókat is figyelembe véve.

A külföldi hallgatók magyarországi tanulmányait egy kevésbé ismert nyelvű országban nyilvánvalóan nyelvi akadályok is nehezítik, hiszen az idegen nyelven történő – elsősorban angol nyelvű – képzés még nem minden intézményben és nem minden szakon megoldott. Európai viszonylatban ugyanakkor Magyarország nem áll rossz helyen ebből a szempontból. A Tempus Közalapítvány részvételével készített nemzetközi felmérés, amely 19 európai ország csaknem 1600 felsőoktatási intézményére terjedt ki, s az ACA (Academic Corporation Association) tanulmánya alapján került nyilvánosságra, azt mutatja, hogy az angol nyelven elérhető kurzusok és az azokon részt vevő hallgatók szempontjából Magyarország a 6. helyet foglalja el az országok rangsorában (*Angol nyelvű oktatás...*). Hozzá kell azonban ehhez tennünk azt, hogy Európában mindössze a programok 4 százaléka angol nyelvű és a hallgatók kevesebb mint 1 százaléka végzi angol nyelven a tanulmányait.

Míg korábban a külföldi hallgatók tekintetében is a nappali képzés dominált, új jelenségként mára megjelentek a nem hagyományos képzési formák: a 2003/2004-es tanévre beiratkozott külföldi állampolgárságúak 28 százaléka nem nappali ta-

gozatos – túlnyomórészt levelező tagozatos, kisebb részt távoktatási tagozatos – képzésben vesz részt. Továbbra is jellemző azonban, hogy az egyetemi-főiskolai alapképzés dominál, a külföldi hallgatók 93 százaléka ezt a képzési szintet választja magyarországi tanulmányai során. Ugyanakkor a hallgatók létszámához viszonyítva az egyes képzési szintek közül a PhD-képzésben résztvevők aránya magasabb az átlagosnál: ebben a kategóriában minden 20. hallgató külföldi állampolgár, míg a szakirányú továbbképzésben arányuk elenyésző. A nappali tagozat dominanciája egyértelműen megfigyelhető a PhD, DLA-képzésben, míg a szakirányú továbbképzésben a külföldi hallgatók mindegyike levelező tagozaton vesz részt. Bár a legutóbbi tanévet tekintve a külföldi hallgatók 80 százaléka állami fenntartású intézménybe jár, az egyházi intézményekbe járók további 9 százalékat, az alapítványi intézményekben tanulók pedig 11 százalékat tesznek ki a külföldiek között. Hozzá kell azonban tennünk, hogy ez utóbbi intézmények főként a távoktatás révén vonzanak külföldi hallgatókat, külföldi hallgatóik felét az e tagozatra járók adják.

5. táblázat: A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók megoszlása a képzési szint és a tagozat szerint, 2003/2004. tanév

	AIFSZ		Egyetemi, főiskolai		PhD, DLA		Szakirányú továbbképzés		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nappali	20	0,2	8850	68,5	431	3,3	0	0,0	9301	72,0
Esti	0	0,0	162	1,3	0	0,0	0	0,0	162	1,3
Levelező	8	0,1	2262	17,5	149	1,2	240	1,9	2659	20,6
Távoktatás	0	0,0	791	6,1	0	0,0	0	0,0	791	6,1
Összesen	28	0,2	12065	93,4	580	4,5	240	1,9	12913	100,0

Forrás: a Felsőoktatási Statisztikai Tájékoztató 2003/2004 adatai alapján saját összesítés.

A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók többsége költségtérítést fizet. Bár erre vonatkozóan a Felsőoktatási Statisztikai Tájékoztató nem tartalmaz adatot, a Minisztérium részletesebb adatbázisa alapján látható, hogy a külföldi hallgatók többsége a költségtérítéses képzésűek közé tartozik. A költségtérítéses képzések magas aránya a határon túli magyar fiatalok esetében is megfigyelhető, a Szentannai által az Országos Felvételi Iroda adatai alapján közölt adatok azt mutatják, hogy a 90-es években – miközben az ösztöndíjasok létszáma csupán kis mértékben emelkedett, a határon túli hallgatók számának növekedése azonban jóval dinamikusabb volt – folyamatosan csökkent az ösztöndíjban részesülő határon túliak aránya, bár jelentős regionális különbségek is fellelhetők (*Szentannai 2001*). A költségtérítéses képzéseken részt vevők növekvő aránya nyilvánvalóan összefüggésben van a hallgatói szakválasztás és a képzési típusok közötti választás változásaival. Mindezek miatt ugyanakkor a felsőoktatásban résztvevő határon túli magyarok számának a meghatározása, s főként azok idősoros vizsgálata a meglévő statisztikai összesítések alapján nehezen megvalósítható, s ez a rájuk

irányuló kutatásokat, elemzéseket igen megnehezíti (Horváth 2004). A statisztikai adatgyűjtések során ugyanis a hallgatókat állampolgárságuk szerint tartják nyilván, s bár az ösztöndíjasok számát ismerjük, a határon túli magyarok egy jelentős része egyáltalán nem részesül semmilyen ösztöndíjban.

A hallgatók szakterületenkénti megoszlásának időbeli változását sem könnyű a statisztikai adatok alapján figyelemmel kísérni. Az időbeli összehasonlítás korlátait részben az intézménystruktúra változása, részben a szakstruktúra átalakulása jelenti, amelyet tetéz a statisztikai adatgyűjtés és adatközlés rendszerének időközben bekövetkezett változása, megújulása. A 2000 előtti gyakorlat a képzési szint és az akadémiai tudományágak szerint kombinált rendszert részesített előnyben, amely egy-egy intézmény esetében legfeljebb kari szintű csoportosításra adott lehetőséget a külföldi hallgatók vonatkozásában. A 2000-ben bekövetkezett integráció lehetetlenné tette ezt a fajta merev elválasztást, annál is inkább, mert az egyes intézmények jóval heterogénebbek lettek mind a képzési szintet, mind pedig a képzési területet tekintve, az egyes karokon belül főiskolai és egyetemi szintű képzés is megjelent, illetve olyan szakok indultak, amelyek tudományági besorolásukat tekintve nem feltétlenül illenek a kar „főáramába”. Bár az 1999/2000-es tanévre vonatkozóan fellelhető még szakterületenkénti megoszlás a külföldi hallgatókról, ám az már csupán a nappali tagozatos hallgatók adatait tartalmazza. Mindazonáltal megfigyelhető, hogy a legutóbbi 15–20 év adatait vizsgálva a szakstruktúra némileg módosult: a műszaki, ezen belül különösen az egyetemi képzés részaránya nagyfokú csökkenést, az agrárképzés részaránya kisebb fokú csökkenést mutat, míg az orvosi egyetemi képzés aránya egyértelmű emelkedést jelez a külföldi hallgatók vonatkozásában.

Európai szintű összevetésre és a jelenlegi tendenciák alaposabb megismerésére adnak módot azok az adatok, amelyek az Eurostat adatbázisból származnak, s amelyek 2002-re vonatkozóan az Európai Unió tagországaira és néhány azon kívülre ugyanazon osztályozási rendszer alapján készült adatokat tartalmaznak. (Egyes EU tagországok – Észtország, Görögország, Spanyolország, Írország, Luxemburg – ebben a bontásban nem, vagy csak részlegesen közöltek adatot, így azokat ezen országok vonatkozó statisztikai nélkül összesítettük.)

Az ISCED-rendszeren alapuló kategorizálás képzési területek szerint 8 nagy csoportba rendezi a harmadfokú képzésben részt vevő külföldi hallgatókat, melyek között vannak összetettebb és kevésbé összetett kategóriák. Az Európai Unióban tanuló külföldiek átlagához képest a Magyarországon tanulók erőteljesen felülreprezentáltak az egészségügyi, szociális képzésben, a mezőgazdasági, állategészségügyi képzésben, ugyanakkor a természettudományok és a társadalomtudományok területén a hozzánk érkező külföldi hallgatók európai összevetésben alacsonyabb arányszámokat mutatnak. Míg egyes esetekben ez egyfajta, a felzárkózó országokra általában is jellemző adottság, más esetekben tipikus magyar sajátosságról van szó. A Magyarországon tanuló külföldi diákok képzési területek szerinti elrendeződését a magyar felsőoktatás szakstruktúrájával (lásd

Magyar Statisztikai Évkönyv 11.17. táblázat) összevetve jól látható, hogy az egészségügyi, szociális képzés (túlnyomórészt e kategórián belül az előbbi) csaknem háromszor olyan nagy arányban szerepel a külföldiek preferenciái között, mint az összes magyarországi hallgató esetében. Ez azonban nem magyar sajátosság, s az egyes képzőhelyek szakmai presztízsén, minőségi vonzerején túlmenően finanszírozási szempontok, illetve az egyes országok eltérő felvételi szabályzata is szerepet játszik abban, hogy egy-egy képzési terület mennyire vonzó a külföldi hallgatók számára. Az adatokat az egyes országok szintjén elemezve megfigyelhető ugyanis, hogy – bár a külföldi hallgatók körében a közép-kelet-európai országok felsőoktatásában az egészségügyi képzést választók aránya kifejezetten magas, sok esetben a magyarországi arányok másfél-kétszeresét teszi ki – egyrészt ez nem érvényesül minden országban tendenciaszerűen (pl. Szlovénia), másrészt néhány régi EU-tagország esetében is előfordulnak magas arányok (pl. Belgium, Olaszország). Mindennek valószínűleg az is oka, hogy az általános orvosi szak-képzettség az Európai Unióban egyike azon szakmáknak, amelyek esetében a tagországok a képzést is összehangolták az oklevelek könnyebb elismertethetősége érdekében. Az adatok alapján azonban nem ellenőrizhető, hogy az említett országokban a felsőfokú képzés mely szintjéről van szó, Magyarország esetében nyilvánvalóan ez a kategória elsősorban az orvosi képzést takarja. A társadalomtudományi, gazdasági és jogi képzés kategóriájából a gazdasági képzés esetében figyelhető meg leginkább, hogy a külföldi hallgatók aránya elmarad az Európai Unió átlaghoz képest, hiszen míg itt a külföldi hallgatók 16 százaléka sorolható e kategóriába, addig Magyarországon egytizedük.

6. táblázat: A külföldi hallgatók megoszlása ISCED képzési területek szerint*

	Külföldi hallgatók (2002)			A magyar felsőoktatás egésze (2002/2003)
	Az EU-or-szágokban	Új EU-tagor-szágokban	Magyar-or-szágon	
A hallgatók száma	673137	38884	11783	341187
Tanárképzés, oktatástudomány	5,0	9,4	10,2	14,6
Humán tudományok és művészetek	18,3	14,9	16,0	8,4
Társadalomtudományok, gazdasági és jogi képzés	30,3	29,5	19,6	38,1
Természettudományok	12,8	5,8	4,2	5,6
Műszaki tudományok	15,3	10,7	14,3	14,8
Mezőgazdaság, állategészségügy	1,7	4,6	10,7	3,6
Egészségügy, szociális gondoskodás	12,0	20,4	22,1	7,9
Szolgáltatások	1,4	4,6	3,1	6,8
Ismeretlen vagy nem besorolható	3,2	0,0	-	0,0

* Az egyes csoportok magyar nyelvű elnevezése a KSH Statisztikai Tájékoztatójában szereplő fordítás figyelembevételével készült. A KSH által közölt kategóriák ennél valamivel részletesebbek ugyan, de a nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében mi csupán a fő kategóriákat közöljük, emiatt a KSH által közölt adatokat összevonna szerepeltetjük. Az EU-ra vonatkozó adatok számítása során Észtország, Görögország, Spanyolország, Írország, Luxemburg adatait – kellő részletettség hiányában – nem tudtuk figyelembe venni.

A nappali tagozatos főiskolai-egyetemi szintű képzésben részt vevő külföldi hallgatók csaknem négyötödét Magyarországon 8 nagy egyetem fogadja be, s ugyanők adják a PhD-képzésben részt vevő nappali tagozatos külföldi hallgatók 88 százalékát is. Ez nyilvánvalóan részben éppen a képzési profillal van összefüggésben, hiszen a külföldi hallgatók körében a legnépszerűbb a Semmelweis Egyetem, s a listán előkelő helyen szereplő Debreceni Egyetem, Szegedi Tudományegyetem és Pécsi Tudományegyetem külföldi hallgatói között is nagy arányban szerepelnek orvostanhallgatók.

A magyarországi hallgatói mobilitás nemzetközi viszonylatban

A hallgatói mobilitás szintjét a nemzetközi mobilitás viszonylatában, s egy-egy konkrét ország vonatkozásában is vizsgálhatjuk. Ez utóbbit két dimenzióban is érdemes szemügyre vennünk. Egyrészt nézhetjük annak méreteit, azaz egy adott országban a külföldi hallgatók, illetve az onnan más országokban továbbtanulók számát a felsőoktatásban résztvevők számához viszonyítva, másrészt az adott országba érkező külföldi hallgatók, illetve az onnan külföldön továbbtanuló hazai hallgatók egymáshoz viszonyított arányát vizsgálva.

Nemzetközi viszonylatban az abszolút számok szintjén vizsgálva a kérdést, elmondható, hogy a külföldi hallgatók csaknem háromnegyede 5 fejlett OECD ország (USA, Egyesült Királyság, Németország, Franciaország és Ausztrália) felsőoktatási intézményeiben tanul. Egy-egy ország viszonylatában azonban jelentős eltérés lehet az arányokban, nevezetesen, hogy a külföldi hallgatók az összes felsőoktatási hallgató hány százalékát teszik ki. A statisztikák azt mutatják, hogy a külföldi hallgatók aránya a fejlett országok közül Svájcban a legmagasabb, ahol lényegében minden hatodik hallgató külföldi állampolgár. E tekintetben az Egyesült Államokat megelőzi Ausztria, Ausztrália, Belgium, az Egyesült Királyság és Németország is.

Mindezek mérlegeként szokás azt vizsgálni nemzetközi szinten, hogy a felsőoktatásban résztvevők arányához viszonyítva az egyes országokban miként alakul a bejövő és a kimenő hallgatók aránya. Az összehasonlítás nyilvánvalóan csak azon „fejlett” országok viszonylatában mutat többé-kevésbé reális képet, amelyeknek a hallgatói „importja” elsősorban a nemzetközi statisztikai jelentésekhez megbízható adatokat szolgáltatató országokba irányul.¹ Magyarország minden bizonnyal e kategóriába tartozik, hiszen az OECD-jelentések szerint a magyar állampolgárságú külföldön tanuló hallgatók között elenyésző azoknak az aránya, akik nem valamely OECD-országban végzik tanulmányaikat. Nemzetközi viszonylatban elmondható, hogy a nagy „befogadó” országok némelyikében (pl. Svájc, Svédország) a kifelé irányuló mobilitás is igen erőteljes, ugyanakkor akadnak az OECD országok között olyanok, amelyeknél egyértelműen a kifelé való

¹ Ha egy ország diákja külföldön tanul az – a külkereskedelem analógiájára – importnak minősül, hiszen egy szolgáltatást külföldön vásárol meg (*Berács 2003*).

mozgás dominál (pl. Szlovákia), s vannak országok, ahol – az összes hallgatói létszámhoz képest – az államhatárokat átívelő mobilitás szerepe meglehetősen kicsi. Magyarország ebbe a csoportba tartozik.

A felsőfokú tanulmányaitat külföldön végző magyar hallgatókról elsősorban a nemzetközi statisztikák – mint az OECD és az Eurostat – révén szerezhetünk információt. A magyar fiatalok az OECD 2002. évi statisztikái szerint Németországot részesítik leginkább előnyben (38,9 százalékuk), s népszerű még Ausztria (15,6 százalék), az Egyesült Államok (16,1 százalék) és Franciaország (7,0 százalék) is.

A Magyarországon tanuló külföldiek és a külföldön tanuló magyar diákok szám szerinti összevetése a Magyarországra érkezők tekintetében többletet mutat ugyan, de részleteiben vizsgálva a statisztikai adatokat, már kevésbé kedvező a kép. Piaci szempontból, a magyar felsőoktatás versenyképessége szempontjából a külföldi hallgatói összetétel nem tekinthető minden szempontból megnyugtatónak és a jövőt illetően biztatónak. A fejlett országok (OECD-országok) közötti hallgatói mobilitásban Magyarország inkább küldő országnak tekinthető, miután az ezekben az országokban tanuló magyar hallgatók aránya meghaladja az ugyanezen országokból hazánkban tanulókat. A legfrissebb hozzáférhető hallgatói létszámok alapján Magyarországról valamivel többen tanulnak valamely OECD-országban (2002-ben 7706 fő), mint ahányan hozzánk hasonló célból érkeznek ugyanezekből az országokból (2002-ben 4267 fő, amelynek csaknem felét a Szlovákiából érkező diákok adják). Az OECD vonatkozó statisztikái szerint ebben a relációban Magyarország nettó importőrként szerepel, bár hozzá kell tennünk, hogy 2002-ben néhány hazánknál fejlettebbnek tekinthető országra (pl. Finnország, Norvégia, Japán, Korea) ugyancsak ez volt jellemző. A nemzetközi összehasonlítás során azonban figyelembe kell vennünk azt, hogy a különböző OECD-országok külföldi hallgatói között eltérő arányban vannak az OECD-tag-országokból származók. Ugyancsak lemaradást mutat Magyarország a nemzetközi hallgatói mobilitás intenzitását² tekintve az OECD-országok átlagához képest. Ebből a szempontból az OECD-országokon belül Svájc áll az első helyen, megelőzve Ausztráliát, Ausztriát és az Egyesült Királyságot (lásd Education at a Glance T C 3.1).

Az ugyanabban a körben vizsgált kifelé és befelé irányuló hallgatói mobilitás eredője Magyarország esetében negatív, akadnak azonban olyan országok, amelyek nemzetközi viszonylatban jól kamatoztatják kapcsolatrendszerüket. Ennek elősegítésére – az intézmények már meglévő kapcsolatrendszere és egyéni stratégiája mellett – Magyarországon a 2004 februárjában alakult Campus Hungary Társulás hivatott, amelynek feladata a potenciális külföldi hallgatók tájékoztatásán túlmenően a magyar felsőoktatási intézményekkel való kapcsolattartás is.

A diplomák kölcsönös elismerése, a képzések összehangolása nyilvánvalóan jelentős mértékben elősegíti a hallgatói mobilitást, de kulcsszerepet játszik abban

² Az index az egyes országokban a külföldi hallgatóknak az összhallgatólétszámában betöltött arányát viszonyítja az OECD-országok átlagához.

az Európai Kredit Átviteli Rendszer (ECTS) és az Oklevélmelléklet rendszerének biztonságos, automatizált működése. Amint azt egy 2003-ban néhány európai ország felsőoktatási intézményében végzett hazai felmérés adatai is mutatják, az oklevélmelléklet rendszerének kiépítése még sok európai országban gyerekcipőben jár, holott a nemzetközi hallgatói mobilitás és a nemzetközi munkaerő-áramlás szempontjából kitüntetett jelentősége van (*Hrubos 2004*).

Összegzés

A hallgatói mobilitás tekintetében Magyarország kisebb intenzitású országnak tekinthető, s a hallgatólétszám az egyes képzési területek és felsőoktatási szintek szerint is kevésbé differenciált. A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók túlnyomórészt főiskola-egyetemi szintű képzésben vesznek részt. Összehasonlítva ezt más országok adataival, megfigyelhető, hogy bár jó néhány országban hasonló a helyzet, számos fejlett országban a tudományos képzés szerepe jóval nagyobb a külföldiek oktatásában. Az Egyesült Királyságban a külföldi hallgatók 10 százaléka, Finnországban 20 százaléka, Svédországban 14,5 százaléka, Spanyolországban 19,3 százaléka, Svájcban 18,3 százaléka vesz részt doktori vagy más tudományos képzésben, de Csehországban és Szlovákiában is magasabb arányok figyelhetők meg, mint hazánk esetében (forrás: EAG, Table C 3.4).

Ugyanakkor – bár a nemzetközi összehasonlítások elengedhetetlenek – azt is meg kell említenünk, hogy a külföldi hallgatók vonatkozásában azok nem mindig adnak korrekt helyzetképet. Ez nyilvánvalóan nemcsak Magyarország esetében probléma (pl. a határon túli magyarok besorolását illetően), hanem más országokban is, éppen ezért pl. a jövőben az OECD által szervezett adatgyűjtések során a külföldi státus meghatározásában nem csupán a hallgatók állampolgárságát kívánják figyelembe venni, hanem lépéseket tesznek annak érdekében, hogy a hallgatók lakóhelye és iskoláinak elvégzési helye szerint is differenciált adatbázis álljon a rendelkezésre. Információhiány jellemzi ugyanakkor a másik oldalt, a külföldi tanulmányokat végző magyar hallgatók körét. Az ösztöndíjas részképzésen résztvevőkről akadnak ugyan információk, de a teljes képzést választók köre alig ismert, pedig a multilaterális és bilaterális programok csak egy részét teszik ki a Magyarországról kiinduló hallgatói mobilitásnak. Hazánk Európai Unió tagásával és az Európai Felsőoktatási Térség kialakulásával párhuzamosan azonban a hallgatói mobilitás olyan kérdéskörre nőtte ki magát, amelynek képzési és munkaerő-piaci vonatkozásain túlmenően gazdasági dimenziói is igen jelentősek.

SZEMERSZKI MARIANNA

IRODALOM

- Angol nyelvű oktatás Európában – Magyarország az európai átlag felett szerepel. Forrás: <http://www.om.hu/main.php?folderID=609&articleID=1409&ctag=articlelist&iid=1>
- BARAKONYI KÁROLY (2004) *Rendszerváltás a felsőoktatásban: Bologna folyamat, modernizáció*. Bp, Akadémiai Kiadó.

- BERÁCS JÓZSEF: A magyar felsőoktatás exportképessége. Stratégiai gondolatok a bolognai folyamat kapcsán. *Magyar Felsőoktatás*, 2003/4–5–6. pp. 30–33.
- BÍRÓ ZSUZSANNA – HRUBOS ILDIKÓ – LOVÁSZ GABRIELLA – PÁSZTOR ADÉL: *Az oklevélmelléklet rendszere néhány európai egyetemen I–II*. Kutatás közben, 258.
- Campus Hungary. A magyar felsőoktatás külföldi népszerűsítését elősegítő program, www.campushungary.hu
- Education at a Glance, OECD
- ERDEI ITALA (2003) Hallgatói mobilitás a Kárpát-medencében I–II. *Magyar Felsőoktatás*, No. 9–10.
- Felsőoktatási Statisztikai Tájékoztató, OM
- HORVÁTH ISTVÁN: Az erdélyi magyar fiatalok Magyarország irányú tanulási migrációja 1990–2000. *Erdélyi Társadalom*, 2004/2. pp. 59–84.
- Internationalisation of Higher Education. OECD Policy Brief, August 2004.
- Magyar Statisztikai Évkönyv 2002, KSH, 2003.
- ÖRKÉNY ANTAL – SZÉKELYI MÁRIA: Magyarországon tanuló külföldi diákok 2003. Kézirat.
- SZENTANNAI ÁGOTA: A Magyarországon tanult fiatalok karrierkövetése. *Régió*, 2001/4. pp. 113–131.
- Tempus Közalapítvány. Éves jelentés 2003., Forrás: http://www.tpf.iif.hu/upload/docs/konyvtar/ka/eves_jelentes2003.pdf
- www.ceu.hu/admissions_profile.html
- www.oecd.org
- www.om.hu

